

SEVİNÇ ÇOKUM, *Hilâl Görününce* : Cönk Yayınları, İstanbul 1984, 335 s.

Daha önce hikâye kitaplarıyla edebiyatımızdaki yerini almış olan Sevinç Çokum'un iki roman denemesinden sonra yazdığı bu üçüncü romanı gerçekten zevkle okunan bir eser.

Eserde Kırım Türkleri anlatılmaktadır. Hikâye, iradeli, enerji dolu, şanlı mazinin gelecekte de devam etmesini isteyen, dileyen Nizam Dede ve ailesi etrafında geçmektedir. Evlenmelerle akrabalık münasebetleri ve mekân genişlemiştir. Eserde zaman Kırım Savaşı öncesi ve Kırım Savaşı günleridir.

Rusların zulmü altında inleyen Kırım'daki Türkler her şeye rağmen yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde eski yaşayışlarını devama çalışırlar. Bu kırdaki köylerde daha kolaydır, şehre indikçe baskı hissedilir.

Eser, Nizam Dede'nin Alma köylerindeki pazarda görüp de bir hafta sonra satın alacağı at hakkındaki düşünceleri ile başlar. Atını darda kaldığı için satacak olan satıcı, durumunu açıkça söyler. Atına istediği para çoktur, ama onu satmak kendisine pek zor gelmektedir. At ile sahibi arasındaki yakınlık daha pazarda hissedilir.

At bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Kırım Türklerinde de çok önemlidir. Nizam Dede'nin de güzel bir atı vardır : Çora. Nizam Dede ailesiyle birlikte çobanlıkla, çiftçilikle açık havada yaşamaktadır. Kendisi ayrıca bir demirci ustasıdır. Torunları güreş tutar, atlara hayrandır. Oğlu Giray çok yumuşak bir genç olduğundan Nizam Dede, torunlarının ruhunu yağurmaya çalışır, onlara gelecek için ideal aşilar : “İnce ince akan bir su iken, gürleşip yukarılara yol alacağız. Ama sen bunları kimseye söyleme, olmaz mı” (s. 15).

Nizam Dede efsaneler içinde büyümüştür. Kutsal saydıkları bir türbede kimin yatığını sorduğunda babası, “Kim olursa olsun, dedendir, soyundur, bil” demiştir. Burada bilgi noksanı kendisini hissettirir. İnanmak, bilmeden önce gelmektedir. Nizam Dede bazı geceler esrarengiz bir atlı tarafından uykusundan uyandırıldığını sanır. Hayale dalar : “Geceleyin görünmez bir ata binip asırlar öncesinde olduğu gibi, özlediği bu yerleri dolaşmaya çıkıyordu. Şu pınardan su içiyor, sonra atını vadiye doğru sürüyor, Han sarayının oralarda geziniyordu. Belki de sefere çıkan han ordusuna yetişmek için atını koşturuyordu. Yeni ay doğduğunda... Babası öyle anlatmıştı. Evvel zamanlarda han ordusu sefere çıkmak için hilâlin doğuşunu beklermiş. Hilâl göründü mü, o gün sefer için kutlu bir gün sayılıp yollara düşürülürmüş... Moskof'un üstüne o kutlu günde gidilirmiş” (s. 12-13).

Nizam Dede'ye vaktiyle anlatılan ve onun da hafızasında canlı bir şekilde yaşayan mazi şimdi “koskoca bir yalnızlıkla” çevrilidir. Romana adını veren “Hilâl Görününce” ile seferin başlamasını, bir inancı anlatmaktadır. Destan kahramanlarının düşmana hilâl görününce akın etmeleri, gerçek hayatta da benzer durumla karşılaşıldığında hatırlanır. Rus haydutlarının üzerine giden Arslan Bey ile Hamza Batur düşmanlarını beklerken, hilâli görürler ve hatırlarlar :

“Hamza Batur sıkıntılı geziniyordu. Arslan Bey ise gözlerini karşı tepelere dikmişti. Köye yeni bir akşam daha çöküyordu. Çok geçmeden gökyüzünde yeni ayın incecik gövdesi belirdi. Arslan Bey bir süre bakışlarını hilâlin üstünde tuttu. Sonra Hamza Batur’a seslendi. Hamza Batur gelip yanına çöktü. Arslan Bey ya-vaşca :

— Hilâl göründü Hamza, dedi.

Hamza Batur gözlerini hilâle çevirdi. Arslan Bey,

— Kâfir tepelemeğe tam zamanında çıkmışız, dedi. Atalarımız gibi . . . Onlar da yeni Ayın doğuşunu beklerlerdi.

— Bizim hilâlimiz, batmadı mı ağam?

Arslan Bey Hamza Batur’a baktı. Kaşları çatılmıştı. Biraz öfkeli:

— Garip çoban! dedi. Bizim hilâlimiz batmaz! Bunu unutma.

Hamza Batur gülümsedi. Arslan Beyin bu sözüyle toparlandı. Yüreğindeki sıkıntı dağılıp gitti” (s. 282-283).

Bu motif de at gibi bütün eser boyunca tekrarlanır. At, bu eserde bir kader, bir yaşayışın sembolü olarak geçer. Eserin başında Nizam Dede’nin pazardan satın almayı kararlaştırdığı at, hemen kendi masalını da beraberinde getirir. Ata Dilârâ adını, Nizâm Dede’nin oğlu Giray Can vermek ister. Dilârâ çok güzel bir hayvandır, ama, Nizam Dede’nin bile gözünden kaçan bir kusuru vardır. Arslan Bey, atı süz-dukten sonra amcasına:

“— Mübarek olsun emmi, dedi.

Ondan sonra doru atın vasıflarını saymağa koyuldu.

“— Yola, balçığa gelen bir attır. Doru at ki, atların sultanıdır. Atalarımız demişler ki, alma alı, satma kırı, sev yağızı, bin doruya demişler.

Aslan bey bunları söyledikten sonra Giray’a döndü:

— Bahtlı bir adamsın Giray Can, dedi. Şunu az yürüt de, yürüyüşünü de görelim.

Giray öne geçip atı yularından tuttu. Kalabalık iki yana açıldı. Arslan Bey kollarını göğsünde kavuşturup atın ardından baktı. Giray döndü. Arslan’ın ne diyeceğini merak ediyordu.

— İyi, iyi, dedi Arslan. İki yana selâm verirmiş gibi yürüyüp, kendini terazi-liyor. Belli ki binek atıdır.

Yaklaştı. Atın alnındaki kıvrıkcık tüyleri okşadı.

— Sadakat nişanı da varmış. Sahiden bulunmaz bir at bu. Hayırlı olsun.

Nizam Dede Arslan’ın, sözleriyle daha da memnun olarak, gülümsedi.

Arslan Bey gözlerini hayvanın ayağındaki sekilere kaydırıldı.

— Sağ ayağı da sekili olsaydı, böylesi uğursuz sayılırdı. Bu at uğurludur emmi! Makbuldür.

Bunları söylerken, eğilmiş, atın ayaklarını inceliyordu. Birden kaşları çatıldı. sarardı. Nizam Dede farketmişti.

— Ne oldu Arslan Bey:

— Hiç dedi Arslan Bey. Atın ön sol ayağındaki sekide küçük kara bir leke vardı. Buna kurşun nişanı derlerdi. Bu leke ihtiyarın gözünden kaçmıştı. Eğildi, Arslan Beyin yanına çöktü. Lekeyi gördü.” (s. 31-32).

Arslan Bey atı kime niyetlendiğini sorar, Nizam Dede damızlık niyetine aldığı söyler. Fakat içi rahat etmeyen Nizam Dede, akşam, el ayak çekilince o nişanı yıkayıp ağartmaya boş yere uğraşır.

“Yiğit adam atının üstünde ölür” (s. 145). Şair ruhlı, yumuşak Giray Can’ın at sırtında öleceği pek akla gelmez. Ama o, şartlar gerektirince yiğitlikten kaçınmaz. Onun, atı Dilârâ ile birlikte vurulması, sayfalar boyu devam eden uğursuzluk endişesini de açıkça dile getirir: Nizam oğlunun soğumuş elini tutar ve onunla konuşurken attan da bahseder: “(. . .) Canım oğul, çiğirim oğul, atını nereye bıraktın? O ayağı kara lekeli, kurşun nişanlı Dilârâ’yı. Söylemişti Arslan Bey. Böyle bir atın ya kendisi yahut ki sahibi vurularak ölmüş. Ah, can parçası, ne diye benim Çorabı almadın? Ne diye şu kır atını almadın! İkiniz birden gittiniz” (s. 268-269).

Nizam Dede oğlu Giray’ı destan kahramanı Çorabatır olsun diye hayal etmiş, bütün köy çocuklarına daima destanlar anlatmış, onların içinde bitmez tükenmez bir ateş yakmıştır. Bir gün Kırım yine Rusların zulmünden kurtulacak, müstakil bir devlet olacaktır ülküsünü kendinden sonrakilere aşılarmaya çalışmıştır.

Giray, babası gibi coşkun değildir. Düşünceli, okumak öğrenmek isteyen, sakin bir gençtir. Bölgenin en güzel, en akıllı kızı ile Şirin ile evlidir ve iki çocuğu vardır: Bahadır ve Nurdevlet.

Nizam Dede’nin ikinci çocuğu Aybike Şahbaz ile evlidir ve yakınlarındaki bir başka köyde oturur. Nizam Dede’nin kendi çocuğu gibi sevdiği ve kendisine de çok benzeyen Arslan Bey, yeğenidir. Nizam Dede gibi pervasız, mert bir yiğittir. Aklına koyduğunu, kimseye danışmadan yapar. Karısı Gökür’un ölümünden sonra evini ihmal etmiş, oğlu Emircan ile de fazla meşgul olmamıştır.

Ülke işgal altında da olsa bir gün yine eski hür günlerine kavuşacakları umudunu hiç kaybetmeyen Türkler bir arada örflerini, alışkanlıklarını devam ettirirler. “Çarların karışmadığı ve Rus ayağının girmedığı bir Kırım’ı hiç hayal etmedin mi?” (s. 23).

Romanda başta Nizam Dede, karısı Gitay, gelini Şirin, torunları Bahadır ve Nurdevlet olmak üzere yeğeni Arslan Bey ve oğlu Emircan, hoca, çoban, esnaf ve çiftçiler çok canlı şahsiyetler olarak işlenmiştir. Nizam Dede onların her birinde bir “Çorabatır” görür.

Eserin bir özelliği de mahalli rengini tayin eden folklor malzemesinin kullanılmasıdır. Eser boyu çok dengeli olarak kullanılan bu malzemede Türkiye Türkçesine yabancı kelime ve mısralar da yer almaktadır. Okuyucunun hafifçe de olsa duraklamasına yol açtığı için bunların metin içinde eritilmeleri ve ayrıca sayfaların altında açıklanmalarını bence, daha uygun olurdu. Bunun dışında eserde kullanılan pürüzsüz Türkçeyi bilhassa belirtmek gerekir.

Ruslar, Türk nüfusunu kırmak amacıyla görevli memur, çiftçi, asker, kossak (haydut) tipleriyle verilir. Gregoviç ile Şahbaz’ın mücadelesi vatanını kaybettikten sonra sadece merasını ve tarlasını, yani mülkünü savunmak zorunda kalan ve bunun da imkânsızlığını hazin şekilde anlatan Gregoviç-Şahbaz mücadelesine, Arslan Bey tek başına müdahale eder. Boris ile yaptığı mücadelesi kazanınca Şahbaz serbest bırakılır ama o yaptıklarından Nizam Dede dahil kimseye bahsetmez. Bu arada Rusların dikkatini çekmiştir.

Kırım Savaşı öncesinde Nizam Dede demircilik âletlerini bir mağaraya taşıyarak kılıçlar, hançerler yapar. Gençleri Osmanlı ordusuna yardıma teşvik eder. Büyük topların savaşında, bu hançerler sadece şahsî savunmaya yarayan biçare silahlardır. Bu ilkel silahlarla, bir kısmı Rus işgalini kabullenmiş Türklerle, o hayallerin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bundan dolayı da bütün kahramanlıklar ferdî ve mevzi yigitliklerden ibaret kalır. Onların teker teker yıkılışı karşısında acı duymamak imkânsızdır.

Eserde insanları kadar at da yer tutmakta, Salgır'ın, Çora'nın hikâyeleri de Dilârâ'nunki ile beraberdir. At insanı bir mekâna bağlamaz, yigitler atları ile mekânları aşarlar. Ama kadın ev ister. Akıllı ve güzel Şirin'in ev özlemi, nihayet Giray'ı harekete getirirse de, hür olmayan ülkede fertlerin saadeti de pek mümkün değildir.

Nesiller arası fark (Nizam Dede-oğlu Giray, Feyzullah Ağa-oğlu Bahtlı Bey), Türkün karşısında titreyen Rus hayali ile çarşıdan alınacak tuz, mum gibi günlük ihtiyaçlar eser boyu hayal-gerçek tezadını da idare eder. Biri destanların anlatılması ile, eski yapılar, türbeler (eserde Bahçesaray'daki "başsız kalan Kırım'ın başsız mezarları"nın (C. 49) türbedarının tacviri etrafında canlanan mazi ayrı bir hüüzün taşır). Şanlı mazinin kalıntıları ile günlük dertler, dedikodular arasındaki fark insanları özlemlere sürükler. Özlemler, ideal haline dönmeyince de sadece fertlerin kısa süreli tatminlerinden ibaret olur. Bunların da düşman idaresindeki bir ülkede süreklî bir saadete dönmeyeceği açıktır. Nizam Dede hayallerini kendisine çok benzeyen Arslan Bey'in gerçekleştireceğini umarken, Gregoviç ve adamlarının Arslan Bey'i tam saadetin eşiğinde iken yalnız, atsız, tüfeksiz bulup götürmeleri (s. 328) ile son bulur.

Çocuklarını asla çoban yapmamaya kararlı Giray, "Babamın hayalleri ne olursa olsun. . . O geçmişte yaşıyor. Ben geçmişte ibret almak için hatırlayacağım. Sadece ibret almak için" (s. 41) diyen Giray gerçekten hareket eder ve geleceğini günün gerçeklerine dayandırmak, çocuklarını eğitmek ister. Ama bu hayalleri gerçekleştirmeden o da aynı düşman tarafından öldürülür.

Bütün yük Giray'ın öldürülmesi, Arslan Bey'in götürülmesinden sonra yine güzel gelin Şirin'in omuzlarındadır. Çocuklara bakmak, evin ocağını tütürmek onun görevidir.

Üzerinde yaşayan insanların öylesine bağlı oldukları tabiat ise, bu insanların ızdırabına kayıtsızdır. Arslan Bey ona öfkelenir : "Kalgaylar şehrindeki şu toprak parçası demek şimdi bir Rusun emrindeydi. Ona bağrında yetişen meyveyi sunuyor, buğdayını, aşığını esirgemiyordu. Bu nasıl işti böyle? Küsmeliydi, çatlamalıydı, bir tek ot bile yeşermemeliydi üzerinde". (s. 75)

Ama toprak bu öfkeye de kayıtsızdır. Üzerinde yaratılan güzelliklerin adlarını düşman değiştirirken, ona da kayıtsızdır. Toprak adeta insanın, değiştirmesi mümkün olmayan şartların sembolüdür.

Ayrı mizaçların, sevgi, nefret, kızgınlık gibi duyguların tesirindeki bu ezilmek istenen insanların maceraları zengin bir tabiat dekorunda, muhtevayı aksettiren üslupla verilirken mahalli değer beşerî ve evrenselin yakalandığı görülür. Bu roman son yılların en güzel eserlerinden biridir.